

ROM OG RETT

AV BEATE ELLINGSEN

Vår ydmykhet for å gå igang med innredningen av Oslo Tinghus var stor.

Prosjektet ble påbegynt i 1990. Statsbygg står for både bygg og interiør. Innredning er noe de meget sjeldent har ansvaret for og spesielt med et så viktig bygg. Vi fikk oppdraget to år før ferdigstillelse og måtte kaste oss rundt på slutten av året for å utarbeide kostnadsoverslag og få dette med på riktig budsjettår.

Parallelt med iherdig innsats for å forstå problematikken omkring husets innhold med de mange embeder, ekspedisjoner, rettssaler, fellesareal m. m., gjaldt det å forstå det arkitektoniske uttrykket, som Østgård arkitekter arbeidet med.

Vår første utfordring som interiørarkitekter er i dypeste forstand å forstå intensjonene med et hus. Denne forståelsen er helt avgjørende for gleden av å arbeide med innredningen mot et samlet mål. I nært samarbeid med brukere blir imidlertid vårt dilemma ofte lojaliteten mot de overordnede arkitektoniske intensjonene og de rene funksjonelle ønsker fra brukerne.

På det tidspunkt vi ble innlemmet i prosjekteringen av Oslo Tinghus var romdisposisjonen gitt. Arkitektene har ansvaret for all bygningsmessig detaljering, belysning og tekniske installasjoner. Dette er, for alle, et kunstig og uheldig skille i arbeide med utforming av helhetlige rom. Ansvarsdelingen setter store krav til et nært samarbeide.

Vår oppgave var å innrede huset som inneholder ca. 450 arbeidsplasser med tilhørende ekspedisjonslokaler, 2 vigselsrom, fellesarealer og 52 rettssaler med tilhørende støtterom. Oppgaven var på mange måter todelt, med kontorinnredning som en mer kjent problemstilling, og innredningene av rettssalene som derimot var en enorm faglig utfordring.

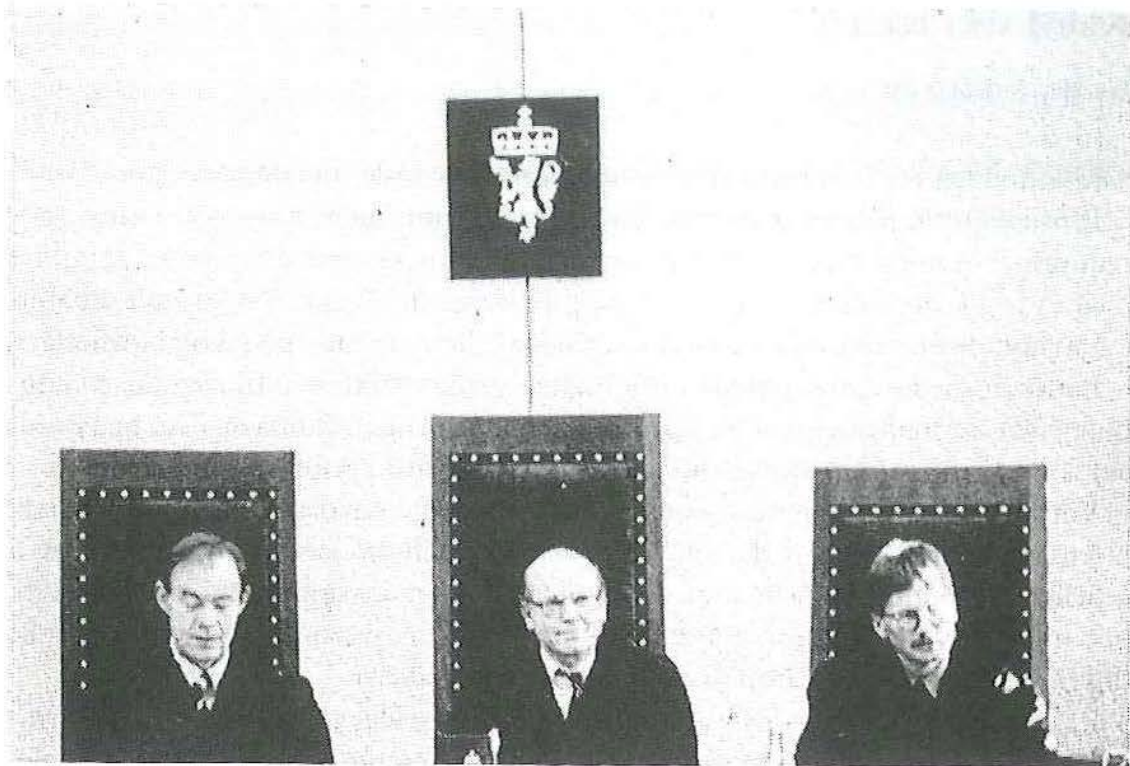
Oslo Tinghus rommer Oslodomstolene representert ved Oslo Byrett som har 36 saler, Oslo Byfogedembede og Oslo Skifterett som begge har 3 saler.

Eidsivating Lagmannsrett representerer 2. instans og har 10 saler.

Planløsning av salene kan i utgangspunktet være ganske lik. Bortsett fra antall dommere som kan variere fra 1 til 7, representerer juryordningen for Lagmannsretten den største forskjellen, da disse fordrer 10 plasser sentralt i rommet.

ET LUKKET ROM

En rettssal forbindes umiddelbart med et lukket, hemmelig rom. Et rom vi ikke får vite mye om. Et rom som er mørkt og avsondret fra resten av verden. Men så er det i virkeligheten omvendt. Rettssalen er et offentlig rom, et tilgjengelig rom, som tvert imot *skal* være åpent for publikum og presse. Dette fordi det

skal være en mulighet for alle til å følge med på det som blir sagt og gjort. Prosessen og domsavsigelsene *skal* komme offentligheten for øre, – som kontrollende organ.

Videre er det en arbeidsplass for mange mennesker. Rettssakene kan være lange og til tider monotone. Fysisk sett blir det et veldig statisk arbeid, – komfort og lys betyr mye.

Innredning av rettssalene ukrystalliserte seg i 4 problemområder: *planløsning, dimensjonering, materialvalg, bruk av symbolverdier* . . . Alle virker svært avgjørende inn på hvordan rommet oppleves. Små variasjoner i dimensjonering som høyde og tykkelse på oppkanten på dommerbord innvirker merkbart på de menneskelige relasjoner og psykiske barrierer. Dette er ikke fremmed, men virkemidlene blir så sterke når det er en rettssal vi arbeider med.

Det dreier seg om nærhet, avstand, trygghet, alvor, gjenkjennelse, respekt, konsentrasjon, komfort og ydmykhet.

Det gjelder for alle.

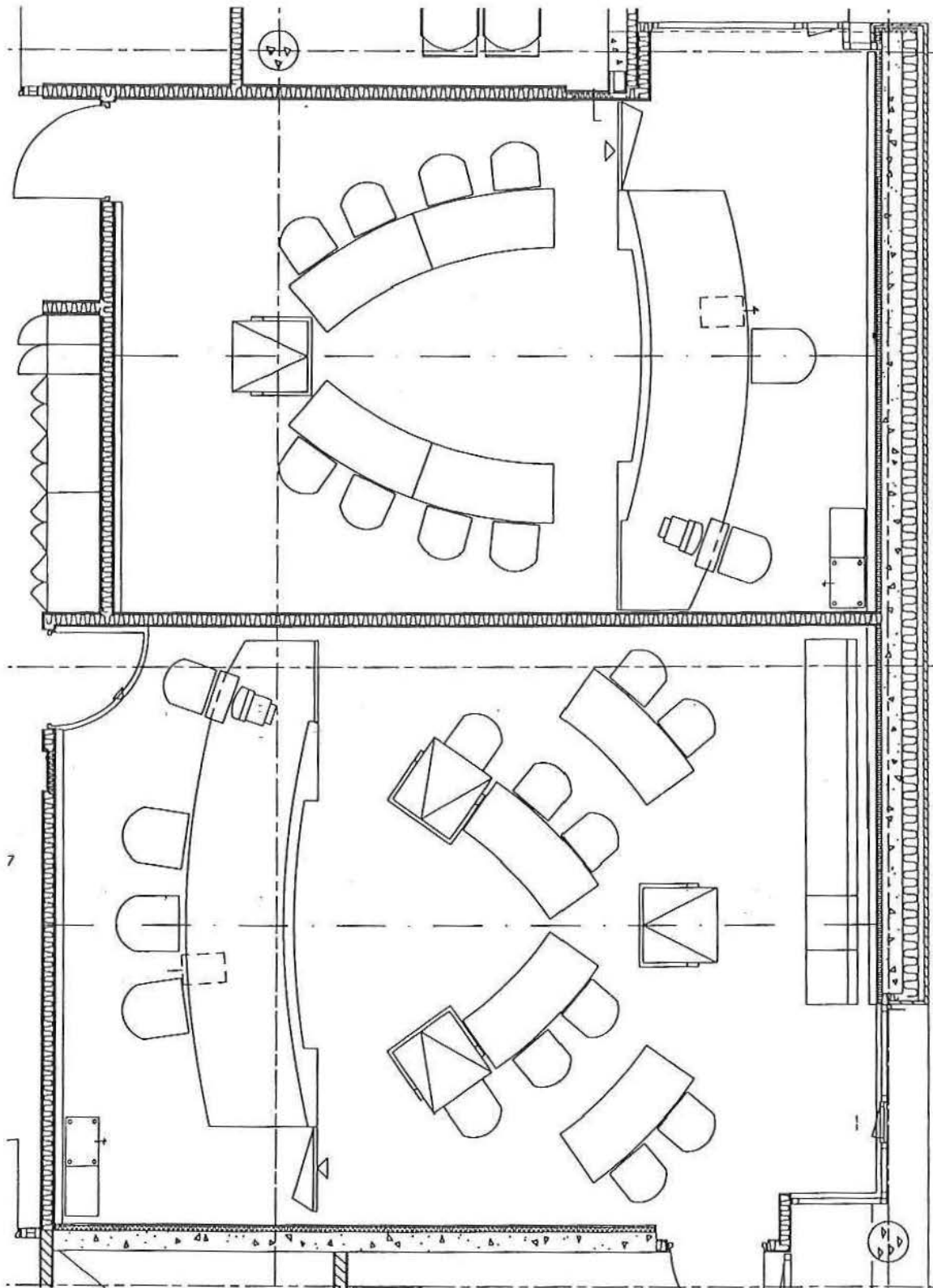
For den tiltalte som skal være trygg nok til å forstå hva som blir sagt,

For vitne som skal formidle sannheten,

For advokatene som skal få sin sak hørt,

For dommerne som skal holde orden og finne løsninger,

For presse og publikum som skal klare å følge med på alt som blir sagt.

Det viktige for alle er den innbyrdes kommunikasjon. Denne går alle veier, – mellom aktor og forsvarer fra partsbordene, mellom aktor/forsvarer og vitneboks, mellom vitneboks og dommerbord og mellom dommerbord og partsbord.

Midtaksen i rommet blir utgangspunktet for å rydde opp og gi balanse, strukturere mennesker og hva de representerer. Aldri var det mere naturlig å ta midtaksen som utgangspunkt for alle valg! Aldri har vi møtt større forståelse for akser og symmetri enn hos dommerne!

Det er viktig å skille mellom sivile saker og straffesaker.

Sivile saker er i sin natur annerledes, med to likeverdige parter.

I straffesaker er påtalemyndighetene representert ved aktor. Tiltalte kommer fra arrestantheisen ledet av politiet, som også er til stede under rettssaken.

Antall deltakere for hver av partene er således mere likeverdige i sivile saker enn i straffesaker. For fleksibel bruk av salene er det imidlertid fornuftig å utnytte rommet med flest mulig parts plasser på hver side.

Den tradisjonelle norske planløsningen er med rette dommerfronter, aktorbordene vinkelrett på disse, vitneboksen i aksens bakover i rommet, publikum og presse bakerst. Partene, det vil si aktor og forsvarer, står vanligvis ved sine egne plasser og prosederer. Nye tider med større bruk av AV-tekniske hjelpemidler vil ventelig innvirke på dette. Da det tekniske utstyret fordrer en sentral plassering med en tilknyttet talerstol.

I den tradisjonelle oppstilling med aktorbordene vinkelrett på dommerbordet snakker partene til hverandre, uten retning mot dommerbordet. Dette var i utgangspunktet ønskelig fra mange vi hadde med å gjøre fra brukerne i Oslo Tinghus. Dette synes imidlertid uheldig ut i fra hensynet til innbyrdes kommunikasjon.

Avstand og arealdisposisjon blir viktige faktorer, idet stor fysisk avstand skaper større psykisk avstand. Dette kan skje med avstand på samme gulvnivå eller ved nivåforskjeller og har stor innvirkning på opplevelsen av trygghet og nærhet, – eller det motsatte.

ANDRE EKSEMPLER

Det finnes eksempler på alternative saler bl. a. i Trondheim, der planløsningen er sirkulær. Alle snakker fra samme talerstol. Denne står bak vitneboksen.

I høyesterett møter kun aktor og forsvarer. Her er planløsningen basert på prinsippet om at partene står i en rett skranke vis a vis dommerbordet. Dommerbordet er i hestesko, dette understreker formannplassen og gir maksimal kommunikasjon dommerne imellom. Til tross for dette, opplevet vi en inngrodd skepsis til eksperimentering.

Eksempel fra England og Old Bailey viser dommere som fremdeles går med parykk og kappe. De går rundt i søylehallene og ser ut som de tilhører en annen

tid. I de mahognyinnredede rettssalene sitter de på et dommerpodie som er åtte trappetrinn opp. Aktørene sitter nede på rette benker vendt mot dommerbordet og ser opp til dommeren, som gir en underlig assosiasjon til Gud Fader i himmelen.

En tur på Londons østkant avdekker et totalt skifte av mennesker, en ny usentimental rettssal der det er skuddsikkert glass mellom tilhører og sal og der innredningen er i tykt standhaftig stål, orange og grått, og uten en flik av tradisjon. Dommerbordet er rett, vitneboksen er innlemmet i denne sonen, aktor og forsvarer sitter på rette benker vis a vis dommerbordet.

Fra Tyskland fant jeg overraskende eksempler på nye saler, der et opphøyet podie også innlemmer aktørene på begge sider av dommerbordet. Tyske, tunge, mørke interiører, rare ugjenkennelige planløsninger . . .

Eksempel fra Sverige viser lyst treverk og linoleum i bordplater, ingen oppkant på dommerbord eller aktørbord, dommere i egne klær, kapper og podier er borte, – alle er gjort så like som mulig. Sosialdemokratiet har fått sitt svar i rettssalsinnredningen og i måten prosessen finner sted.

Jeg tror det er riktig at innredningen til en viss grad skal virke demokratisk, men samtidig er det, etter min mening, uheldig med den alminneliggjøring som resulterer i at mere og mere blir likt, forflatet og intetsigende. Det skal gi en romlig opplevelse å komme inn i en rettssal. Huset og rommene representerer den tredje statsmakt. Den dømmende myndighet. Rommet alene skal også signalisere dette.

Eksempler på nyinnredede saler er ofte nedslående i all sin alminnelighet.

Det finnes sterke ytterpunkt fra de gamle salene i Sparres Tinghus fra århundreskiftet med 8 m under taket, rik stukkedekor og brystninger som alene er høyere enn 2.40, . . . til et helt alminnelig rom med stål og respatex fra 60-åra, et blikkskjold av et riksvåpen som er for stort og henger skjevt på veggen, blomstrede gardiner, kontorstoler bak dommerbordet og pinnestoler for publikum.

SVAR PÅ OPPGAVEN

Vår målsetning for oppgaven var å utarbeide seriøse og overveiede løsninger, der salene skulle få karakter, – uten å bli for fremmedgjørende.

Et rettssalsutvalg var nedsatt blant brukerne for å gjennomarbeide alle problemstillinger. Utvalgets oppgave var først og fremst gjennomgang av alle funksjonelle behov. De utseendemessige og ideologiske aspekter ble imidlertid lite berørt. Kanskje fordi det er for vanskelig å sette ord på og bli enige om.

På grunn av det store antall saler var det mulighet for variasjon, delvis på grunn av spesielle ønsker, og delvis på grunn av fysiske begrensninger som

fremtvang andre løsninger enn det som i utgangspunktet var ønsket med rette dommerbord og aktørbord vinkelrett på disse.

Det var veldig spennende å arbeide seg fram mot nye løsninger og oppdage at ingenting var så fastlåst som det først kunne synes. Fra justisdepartementet ble det tillatt med noen eksperimentsaler. I mellometasjene er det således flere små saler som er innredet med enkle møbler som legoklosser som lett kan flyttes rundt. Disse kan stilles opp i hestekoform og gi en helt annen tetthet blant de tilstedeværende. Her er også avstanden til dommerbordet noe mindre.

Videre er to saler innredet som rene møterom, der alle sitter rundt et ovalt bord. Den ene enden kan trekkes litt vekk om dommeren ønsker en større avstand til partene. Den andre enden kan trekkes litt vekk, – om denne ønskes understreket som plass for vitneavhør. Rettssalen kan fungere som en forhandling snarere enn et avhør.

Skifterettens saler er innredet forskjellig, idet kreditorer og parter sitter sirkulært mot dommerbordet og vitneboksen er innlemmet i dommersonen.

Der planløsningen er tradisjonell har vi allikevel i flere saler skrådd platen på aktørbordene innover mot vitneboksen, dette for å gi en svak henvendelse mot dommerbordet og med bedre innbyrdes kommunikasjon. Av samme grunn har vi hele tiden rundet dommerbordet i bakkant.

Salene varierer totalt fra 50 til 190 m². Varierende størrelse, med varierende planløsninger, gir muligheter på sikt til å velge sal etter type sak.

Det er lett å forestille seg hvor enormt forskjellige rettssakene fortoner seg og hvor forskjellig rommene kan innvirke på stemningen. Med et avansert data-teknisk informasjonsanlegg skal salene kunne benyttes om hverandre. – Som et moderne kinoanlegg der kapasitet og intimitet kan utnyttes.

Ved innredningen av rettssalene for Oslo tinghus ønsket vi å finne en balansegang der innredningen ikke virket for maktmanifesterende, men heller ikke for alminnelig. Videre synes det galt å lage en innredning som er for tidstypisk.

Hensynet til rasjonell produksjon og økonomi var andre styrende parametre. Det var ønskelig med en vis likhet salene imellom og instansene imellom. Vi valgte å legge inn mindre forskjeller i de sekundære virkemidlene. Dette er blant annet i form av varierende dekor i dommerfronter.

For balanse i salen, som understrekning av aksene og for fremhevelse av vitneboksen er det en formal replikk i denne. Det hevede parti på vitneboksen er med å gi vitnet en psykologisk og fysisk beskyttelse. Treverket er lyst i nedre del av huset, dette for å gi letthet i rommene.

Aktørstoler og dommerstoler er tegnet spesielt. Dommerstolene har alle ergonomiske krav til en moderne kontorstol.

IDEOLOGISKE ASPEKTER

Vi har laget den døde rammen rundt det som skal utspille seg i rettssalen. Det er hva menneskene sier og gjør som til syvende og sist er det viktigste. Vi skal lage kulissene for alle de uendeligheter av skuespill som skal utspilles.

Den ene dagen kan det stå en hvitsnippet nordmann som er blitt gjennomskuet av økokrim, den andre dagen en gammel dame som knapt kan stå eller høre, den tredje dagen en fremmedarbeider som har vært i Norge i 2 måneder. Den arkitektoniske sceneografien er hele tiden den samme! Alle må føle trygghet. Et viktig rettsprinsipp er at den tiltalte er uskyldig inntil det motsatte er bevist.

Vi har sterke talsmenn som har brukt store deler av sine liv på å forfekte radikale synspunkter når det gjelder straffutmåling og rettferdighet i det norske rettssamfunn. Er det sannheten og rettferdigheten som råder? Eller er det den flinkeste skuespiller i rettssaken som vinner?

Har fengselsstraff en positiv virkning på enkeltindividet eller er det det preventive hensynet som setter rammene? Dette har en dyp politisk undertone som ligger langt utenfor denne sammenheng. Fra vårt ståsted som fagutøvere blir det det sceneografiske eller symbolske aspektet som er av betydning og krever seriøs overveielse. Vi skal lage rom for strukturert handling. De forskjellige partene har tildelte roller. Det vesentlige for domsavsigelsen er en grundig avveining av alt som fremkommer under sakens gang. Men fremførelsen spiller vesentlig inn. Det er et rollespill, men ikke nødvendigvis et skuespill.

Blir spillet mindre gjennomskuelig om scenografien forsterker de virkemidler som kan ønskes utnyttet? Forsterker innredningen troverdigheten og sannhetsgestaltet fra dommerbordet, når dommeren understrekes gjennom ytre virkemidler?

Et samfunn har sine moralske lover som må overholdes. Dette må vi som samfunnsborgere forstå. Rettssalen er rommet hvor vi skal forstå dette alvor i sin ytterste konsekvens. Grundig og bevisst bearbeidelse av rettssalsinteriører har en lang tradisjon. Denne må vi finne tilbake til.

Men det går en grense som ikke må overskrides, – men hvor går denne grensen? Hvilket hensyn skal tillegges mest vekt? Vi har gitt et svar i rommene slik de er utformet i dette huset.

Et kirkerom er med henvendelse mot alteret og talerstolen. Katolikkene håndhilser på sidemannen under messen for å understreke fellesskapet, men alle sitter på rette benker vendt mot alteret. Det er fra alteret alt skal skje. Alteret er opphøyet for å tydeliggjøres og for at menigheten i større eller mindre grad skal føle seg liten.

Kirkerommet har altertavlen. Rettssalene har riksvåpnet. Et utrolig romlig virkemiddel sett i forhold til størrelse. Vi har lagt mye arbeide i utformningen

av dette, da det er med å understreke salen som et spesielt rom, symbolet for kongeriket. Gjennom dimensjonering og utformningen i tredimensjonal støp har det fått en etterstrebet tradisjonsbundet kvalitet. Uten dette ville rommet fremstå mere alminnelig. Riksvåpenet alene skaper et alvor, men det må ikke bli et grafisk alibi for alvoret. Ansvarer ligger hos den lovgivende myndighet og domstolens egen fortolkning av pålegg. Det er til syvende og sist dette som er avgjørende for om rommets scenografi støtter opp under et rettferdig eller urettferdig rettsprinsipp.

Faren for undertrykkelse gjennom arkitektoniske virkemidler er stor. I en rettssal er det viktig å være klar over denne faren, samtidig som det er viktig at det ikke skjer en forflatning som gjør at mange av våre romlige omgivelser blir for like. Alvoret skal understrekes. Det er mye i arbeidet med innredning av en rettssal som gir assosiasjoner til innredning av et kirkerom. Når arbeidet er over og brukerne overtar med sine kapper og sermonier blir du fra et øyeblikk til et annet en fremmed person som føler alvoret og avstanden til dét som en gang var ditt på tegnebordet.

Då er kanskje noe av hensikten oppnådd?

Adresse: Beate Ellingsen
int ark NIL
Fredensborgveien 11
N-0177 Oslo